

madaları) hüküm süren Benî Gâniye, Mu-
vahhidler tahtındaki ihtilâfları fırsat bi-
lerek Tunus ve Cezayir'e donanma gön-
derdi ve Cezayir'i ele geçirdi. Ebû Yûsuf
Benî Gâniye üzerine karadan ve deniz-
den asker gönderdi. Ancak Benî Gâniye
bölgedeki Oğuzlar'la (Guzlar) ittifak yap-
tığından yapılan ilk savaşta Muvahhid-
ler başarılı olamadılar. Fakat 1186 yılın-
daki ikinci hücumda Benî Gâniye'yi mağ-
lûp ederek Kuzey Afrika'daki varlıkları-
na son verdiler.

Benî Gâniye ile olan mücadelesi sı-
rasında, Libya ve Tunus'ta oturan Be-
nî Hilâl, Benî Cüşem ve Benî Süleym
kabilelerine mensup Araplar'ın da Mu-
vahhidler'in siyasî bütünlüğü açısından
ciddi bir tehdit oluşturdukları Ebû Yû-
suf'un gözünden kaçmamıştı. Ebû Yû-
suf bu tehlikeyi bertaraf etmek için adı
geçen kabilelerin 584'te (1188) Atlas
Okyanusu sahillere yakın bölgelere yer-
leştirilmelerini sağladı. Böylece Libya'dan
Fas'a kadar bütün Kuzey Afrika'nın
siyasî bütünlüğünü yeniden sağla-
mış oldu.

1175-1187 yıllarında gerçekleştirilen
seferler sırasında Şerefeddin Karakuş,
İbrâhim Silâhdar ve Zeyneddin Boz-aba
gibi Eyyûbî emîrleri Tunus ve Cezayir'in
önemli bir bölümünü Muvahhidler'in elin-
den aldılar. Seferlerin bir kısmı Selâhad-
dîn-i Eyyûbî'nin isteği dışında yapılmış-
tı. Bununla beraber bu seferler Muvah-
hidler'le Eyyûbîler'in arasını açmış olma-
lıdır. Nitekim Selâhaddîn-i Eyyûbî 586
(1190) yılında Şemsüddeve Ebû'l-Hâris
Abdurrahman b. Muhammed'i Ebû Yû-
suf'a göndererek Haçlılar'a karşı donan-
ma yardımı istediğinde Muvahhidler yar-
dımında bulunmadılar.

585 (1189) yılında Haçlı kuvvetleri En-
dülüs'e saldırdılar ve Şilb (Silves) şehrini
istilâ ettiler. Ebû Yûsuf bu saldırılara
karşı koymak için hemen Endülüs'e ge-
çerek Santaver'e (Şentemeriye) hücum
etti. Önemli bir başarı sağlayamamak-
la beraber hristiyanları barış yapmaya
zorladı ve beş yıl süreli bir antlaşma im-
zalandı. Ancak hristiyanlar çok geçme-
den antlaşma şartlarını ihlâlâ başladılar.
Kastilya (Castilla) Kralı VIII. Alfonso,
Ebû Yûsuf'un hastalanmasını fırsat bi-
lerek Vâdilkebir'e (Guadalquivir) kadar
ilerledi. Bunun üzerine Ebû Yûsuf Ber-
beriler, Araplar ve Türkler'den oluşan
büyük bir ordunun başında tekrar En-
dülüs'e hareket etti. Kurtuba ile Rabah

Kalesi arasında Erek (Alarcos) mevkiin-
de 595 (1199) yılında cereyan eden sa-
vaşta Endülüs müslümanlarının da des-
teklediği Muvahhid ordusu büyük bir
zafer kazandı. Bunun üzerine VIII. Alfon-
so barış istemek zorunda kaldı ve taraf-
lar arasında beş yıl süreli yeni bir ant-
laşma imzalandı. Erek zaferi, müslüman-
ların Endülüs'te kazandığı büyük zafer-
lerin sonuncusu olup önemi bakımından
Murâbitlar'ın Endülüs'te hristiyanlara
karşı kazandıkları Zellâka (Sagrojas) za-
ferine benzetilmektedir. Bu zaferden son-
ra "Mansûr-Billâh" lakabını alan Ebû Yû-
suf'un Endülüs ve Mağrib müslümanları
nazarında itibarı artmış, hakkında men-
kıbeler anlatılan efsanevî bir şahsiyet
haline gelmiştir.

Savaşın ardından Mağrib'e dönen Ebû
Yûsuf kısa bir süre sonra hastalandı. İda-
rî işleri oğlu Nâsir - Lidînillâh Muham-
med'in sorumluluğuna bırakarak kendisi
daha çok hayır işleriyle uğraşmaya baş-
ladı. Ömrünün sonlarında, daha önce ak-
rabalarından bazılarını haksız yere öl-
dürttüğü için büyük bir vicdan azabı içi-
ne düştüğü rivayet edilmektedir. Hatta
bundan kurtulmak için Mağrib'i terke-
derek Mısır'a yerleşmek istediye de 22
Rebiülevvel 595 (22 Ocak 1199) tarih-
inde âniden vefat etti.

Ebû Yûsuf cesur, atılgan, adaletten
ayrılmayan, müttaki ve güzel konuşan
bir hükümdardı. Onun dönemi, kazan-
dığı zaferlerle siyasî alanda olduğu ka-
dar yaptırdığı mimari eserlerle bayın-
dırlık alanında da Muvahhidler Devle-
ti'nin en parlak dönemi olmuştur. Mu-
vahhidler tarafından gönüllü mücahid-
ler için yaptırılan ordugâh (ribâtü'l-feth)
Ebû Yûsuf zamanında büyük bir geli-
şme gösterdiği gibi sarayın bulunduğu
Sâliha semti de onun tarafından kurul-
muş, ayrıca Merakeş'te bir hastahane
inşa ettirmiştir. Dinî mimari alanında
ise Rabat (Ribat) Camii ve Medresesi'ni,
Merakeş'teki Ulucami ile Kütübiyyûn Ca-
mii'ni, Rabat'taki Hasan Camii'ni, İşbi-
liye'deki Ulucami'yi ve bugün Melviye
(Giralda) adıyla anılan meşhur minareyi
yaptırmıştır.

Kendisini halife (emîrül'l-mü'minîn) ka-
bul eden Ebû Yûsuf âlim ve şairlere de-
ğer veren bir hükümdardı. Bununla be-
raber fukahanın tesirinde kalarak za-
man zaman İbn Rüşd gibi filozofların
eserlerini ve çeşitli mezheplerle ilgili ki-
tapları yaktırmıştır. Ancak daha sonra

bu davranışlarından pişmanlık duymuş
ve İbn Rüşd'ü sarayına getirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sâhibüssalât, *Târîhu'l-menn bi'l-imâme
‘ale'l-mustaz‘afîn* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Bey-
rut 1964, s. 515; İbnü'l-Kerdebûs, *Târîhu'l-En-
delûs* (nşr. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî), Madrid
1971, s. 125; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 507-508;
Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu‘cib fî telhîşî
ahbârî düvelî'l-mağrib* (nşr. M. Saïd el-Uryân —
Muhammed el-Arabî), Dârülbeyzâ 1978, s. 378
vd.; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 4 vd.; İbn İzârî, *el-
Beyânü'l-muğrib* (Kettânî), s. 155-158; Nüvey-
rî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. Mustafa Ebû Dayf Ah-
med), Dârülbeyzâ, ts., s. 442 vd.; İbn Haldûn,
el-İber, VI, 241 vd.; Himyerî, *Şifâtü Cezireti'l-
Endelûs* (nşr. E. Levi-Provençal), Kahire, ts., s.
12-13, 20; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, Ra-
bat 1973-74, II, 555-556; Makkarî, *Nefhu't-tib*,
I, 154; II, 309-313; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 268,
295, 321-322; Selâvî, *Kitâbü'l-İstikşâre*, Kahire
1984, I, 164 vd.; Ziriklî, *el-A‘lâm*, X, 267-268;
Muhammed Abdülkâdir İnân, *‘Aşrû'l-Murâbitîn
ve'l-Muvahhidîn fî'l-Endelûs*, Kahire 1964, II,
140-248; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseynî, *Me-
zâhirü'n-nehdâti'l-hadîşüyye fî ‘ahdi Ya‘kûbe'l-
Manşûrî'l-Muvahhidî*, Tatvan 1402/1982, I, 49
vd.; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Ey-
yûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 57-58; J. Si-
monet, *Historia de Los Mozarabes de España*,
Madrid 1983, IV, 762 vd.; İbrâhim Harekât, *el-
Mağrib ‘abre't-târîh*, Dârülbeyzâ 1984, I, 273-
280; İsmâ Salim, *Cüzürü'l-Endelûsü'l-Mensiy-
ye*, Beyrut 1984, s. 318 vd.; C. Sanchez-Albor-
noz, *Espana Musulmaña*, Madrid 1986, II, 323-
333; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Dirâşât fî târî-
hi'l-Mağrib ve'l-Endelûs*, İskenderiye, ts., s. 345
vd.; Sa'd Zağlûl, "el-'Alâka beyne Şelâhiddîn
ve Ebî Yûsuf Ya'kûb el-Manşûr b. Yûsuf b.
'Abdilmü'min el-Muvahhidî", *Mecelletü Kü-
liyyeti'l-âdâb*, VI-VII, İskenderiye 1952-53, s.
84-100; A. Huici Miranda, "Abû Yûsuf Ya'kûb",
*EI*² (İng.), I, 165-166.

MEHMET ÖZDEMİR

EBÜ ZEHRE, Muhammed

(bk. MUHAMMED EBÜ ZEHRE).

EBÜ ZER el-GİFARÎ

(أبو ذر الغفاري)

Ebû Zer Cündeb b. Cünâde
b. Süfyan el-Gifârî
(ö. 32/653)

Servet terâkümü konusundaki
görüş ve mücadelesiyle tanınan
shâbî.

Künyesiyle meşhur olduğundan adı
âdeta unutulmuştur. Bu sebeple adının
Berîr, Büreyr, Yezîd, Yüreyr, babasının
adının Seken veya Abdullah olduğu da
söylenmektedir. **Haram aylar***da bile
baskın yapmaktan, yağmacılıktan ve yol
kesmekten çekinmeyen Gifâr kabilesine

mensuptur. Müslüman olmadan önce Ebû Zerr'in de yol kesip yağmacılık yaptığı, hatta kabilesinin en atılgan ve gözü pek yağmacılarından olduğu nakledilir. Ancak Gıfâr halkı gibi putlara tapmaz, onlardan nefret ederdi. Bizzat belirttiğine göre İslâmiyet'i kabul etmeden iki üç yıl önce Allah'a ibadet etmeye başladı. Hanîfler'le yakın ilgisi olduğu anlaşılan Ebû Zerr, Mekke'de Hz. Peygamber'in bir olan Allah'a inanmaya davet ettiğini duyunca oraya gitti ve birçok güçluktan sonra Resûlullah'ı bularak müslüman oldu. Yine kendisinden nakledildiğine göre Hz. Peygamber Gıfâr kabilesinden birinin gelip müslüman olmasına hayret etmiş, Allah Teâlâ'nın dileğine hidâyet nasip edeceğini söylemiştir (İbn Sa'd, IV, 223). İlk bedevî müslüman diye bilinen Ebû Zerr'in dördüncü veya beşinci kişi olarak İslâmiyet'i kabul ettiğine dair rivayete göre bu olayın bi'setin ilk yıllarında meydana geldiği söylenebilir. Kâbe'nin yanına giderek Müslümanlığını ilân eden Ebû Zerr müşrikler tarafından kıyasıya dövüldü; ancak Abbas b. Abdülmuttalib'in araya girmesiyle ölümden kurtuldu. Ertesi gün yine aynı yerde müslüman olduğunu söyleyip dövülünce Hz. Peygamber onu, kabilesinin halkını İslâmiyet'e davet etmek üzere geri gönderdi ve çağrılmadıkça Mekke'ye gelmemesini istedi. Ebû Zerr aldığı emri aynen uyguladı ve gayretleri sayesinde kabile halkının yarısı İslâmiyet'i kabul etti. Bu dönemde onun Kureys kervanlarına baskınlar düzenlediği, bunlardan kelime-i şehâdet getirenlere mallarını geri verdiği, ele geçirdiği ganimetleri kabilesinden sadece müslüman olanlara dağıttığı rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, IV, 222, 224).

Ebû Zerr Uhud (3/625) veya Hendek (5/627) Gazvesi'nden sonra Medine'ye hicret etti. Ashâb-ı Suffe ile beraber Mes-cid-i Nebevî'de yatıp kalktığı için her an Hz. Peygamber'in yanında ve hizmetinde bulundu. Hatta ashâb-ı Suffe akşam yemeklerinde zengin sahâbîlerin evlerine dağıtıldığı zaman bile o hep Resûl-i Ekrem'in evine misafir olurdu (İbnü'l-Cevzî, *Telbisü İblis*, s. 173).

Ebû Zerr, Medine yakınlarında Gâbe mevkiinde Hz. Peygamber'in sağmal develerine çobanlık ederken Uyeyne b. Hısn'ın baskınına uğradı ve çıkan çatışmada oğlunu kaybetti (Muharrem 6/Haziran 627). Bu yılın muharrem ayında yapılan Zâtürrikâ' Gazvesi ile şâban (aralık) ayında yapılan Benî Mustalîk Gazvesi esnasında Resûl-i Ekrem'in vekili olarak Medine'de kaldığına dair rivayetler zayıf görünmektedir. Aynı yılın şevval ayında (Şubat 628) Hz. Peygamber'in çobanlarını öldüren Ureyneliler'i yakalayan yirmi kişilik grubun içinde o da vardı. Emirlik isteği Hz. Peygamber tarafından uygun bulunmadı ve bu konuda yetersiz olduğu kendisine ifade edildi (Müslim, "İmâret", 16-17). O günden sonra Ebû Zerr ölünceye kadar hiçbir devlet görevine talip olmadı, verilen görevleri de kabul etmedi. Mekke fethinde ve Huneyn Gazvesi'nde kendi kabilesinin sancağını taşıdı. Hz. Peygamber onun hep yanında bulunmasını ister ve bazı konularda görüşünü alırdı. Resûl-i Ekrem son hastalığı sırasında da Ebû Zerr'i yanına çağırılmış ve kendisini kucaklamıştı.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra halifelîğe Hz. Ali'nin daha lâyık olduğu kanaatini taşımakla birlikte Hz. Ebû Bekir'e biat edildiğini görünce o da biat etti. Hz. Ömer'in hilâfeti söz konusu olunca hilâfetle ilgili görüşü değişmemekle beraber ona da biat etti. Hz. Ömer sahâbîlere maaş bağladığı zaman Bedir Gazvesi'ne katılmadığı halde Ebû Zerr'i Bedrî kabul ederek ona Bedrîler kadar atâ* bağladı. Bu dönemde muhtemelen fetihlere iştirak etmek üzere Suriye'ye gitti; kendisine bağlanan atâ ile cihad için at satın alıp besledi ve atları başka mücahidlerle nöbetleşe kullandı. Onun atlarının Humus'ta bulunduğu da söylenmektedir. Hz. Ömer ile birlikte Kudüs'ün (18/639), daha sonra da Amr b. Âs ile Mısır'ın fethine (20/641) katıldı. Mısır fethedildikten sonra orada bir müddet

kaldı. Hz. Ömer'in hilâfetinin son yıllarında Medine'de bulunduğu anlaşılmaktadır (İbn Sa'd, II, 336).

Hız. Osman'a ilk biat edenlerden biri olmakla beraber onun yaşlılığı ve yumuşak tabiatı sebebiyle başarılı olamayacağından endişe ediyordu. Bu dönemde de fetih hareketlerinin içinde bulundu. Muâviye'nin idaresinde Ammûriye'ye kadar giden ordu ile Anadolu fetihlerine (23/643-44), yine onun Suriye valiliği esnasında yapılan Kıbrıs fethine katıldı. Suriye'de bulunduğu sıralarda Muâviye'nin bazı harcamalarını ve müslümanların ihtiyaç fazlası mallarını Allah yolunda sarfetmeyip biriktirmelerini (kenz) şiddetle eleştirdi. Ebû Zerr'in bu görüşleri bilhassa fakir halk ile yönetime muhalif kimseler arasında ilgi gördü ve hem yönetim hem de zenginler aleyhine bir hareketin başlamasına sebep oldu. Suriye Valisi Muâviye ile araları açılınca Muâviye halkın onunla konuşmasını yasakladı ve kendisini ileri gelen bazı sahâbîlere şikâyet etti. Bu tedbirlerden bir sonuç alamayınca durumu Hz. Osman'a bildirdi. Hz. Osman Ebû Zerr'i Medine'ye çağırdı (30/650-51). Görüşlerini açıklamaktan orada da vazgeçmemesi üzerine Rebeze'ye gidip orada yaşaması uygun görüldü. Medine'ye 3 mil mesafede Mekke yolu üzerindeki bir su kenarında bulunan Rebeze'de Gıfâr kabilesinin bazı mensupları zaman zaman çadır kurup otururlardı; kendisi de Hz. Peygamber zamanında zekât develerini burada otlatırdı. Hz. Osman, tenha olması ve burada Ebû Zerr'in tanıdıklarının bulunması gibi sebeplerle bu yeri seçmişti. İbn Sa'd ise Ebû Zerr'in Rebeze'ye kendi isteğiyle gittiğini kaydetmektedir (*et-Tabakât*, IV, 227); buna karşılık Ya'kûbî (*Târîh*, II, 172) ve muhtemelen ondan faydalanan Mes'ûdî (*Mürûcû'z-zeheb*, II, 350) onun Mekke, Basra, Kûfe veya Dımaşk'a gitmeyi arzu ettiğini, ancak Hz. Osman'ın bunu kabul etmediğini ileri sürmektedirler. Ebû Zerr'in Rebeze'ye halife ile aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle gittiği kesin olmakla beraber burayı hangisinin uygun gördüğünü tesbit etmek mümkün değildir. Hz. Osman'ın Ebû Zerr'e Rebeze'ye giderken bir miktar deve ile iki hizmetçi verdiği, ayrıca günlük hesabıyla atâ bağladığı nakledilir (İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 115). Ebû Zerr ailesiyle birlikte Rebeze'ye hareket ettiği sırada Hz. Ali ile oğulları Ha-

Ebû Zerr el-Gıfârî'nin Ayvansaray'daki makam-kabri - İstanbul

şân ve Hüseyin, Ammâr b. Yâsir ve Akıl b. Ebû Tâlib bir müddet birlikte yürüyerek onu uğurladılar.

Rebeze'de iki yıl kadar münzevi bir hayat süren Ebû Zer, Hz. Osman'ın isteği üzerine zaman zaman Medine'ye gidip geldi. Halifeye isyan edeceklerini söyleyerek kendisine liderlik teklif eden bazı yönetim aleyhtarlarına yüz vermediği gibi onlara halifeye bağlı kalmalarını ve onu küçük düşürecek hareketlerden uzak durmalarını tavsiye etti.

Ebû Zer el-Gıfârî, 32 yılının Zilhicce ayında (Temmuz 653) Rebeze'de vefat etti. Cenaze namazını, bir kafil ile oradan geçmekte olan Abdullah b. Mes'ûd'un kıldırıldığı söylenir. Evinde Ebû Zerr'e yetecek kadar kefen bezi bulunmadığı, kafildeki bir gencin onu kendisine ait bezlerle kefenleyip cenaze namazını kıldırıldığı da nakledilir. Bir rivayete göre ise cenaze namazını Cerîr b. Abdullah kıldırılmıştır. Diğer bazı sahâbîler gibi Ebû Zerr'in de İstanbul'da Ayvansaray semtinde bir makam-kabri bulunmaktadır (İst.A, IX, 4860-4861). Hanımı, kızı ve bir hizmetçiden ibaret ailesine üç merkep, birkaç keçi ile diğer bazı hayvanların miras kaldığı ve Hz. Osman'ın ailesini Medine'ye götürüp kendi ailesi arasına aldığı zikredilmektedir.

Ebû Zer esmer, iri cüsseli, uzun boylu ve gür saçlı bir kimseydi. İslâmiyet'ten önce yol kesen ve canlara kıyan bu sert tabiatlı insan İslâm'ın terbiyesiyle tamamen değişmiş, fakir ve düşkünlerin hâmisî olmuş, yaptığı bir kusurdan dolayı kendisini bağışlamasını istediği bir zencinin ayağının altına yavaş yavaş koyacak kadar mahviyetkâr, hizmetçisiyle aynı elbiseyi giyecek ve aynı yemeği yiyecek kadar mütevazî bir kimse haline gelmişti. Aynı zamanda cesur, doğru, açık kalpli bir kişiydi. Hz. Peygamber onun hakkında, "Gökkubbenin altında ve yeryüzünün üstünde Ebû Zer'den daha doğru sözlü kimse yoktur" demiştir (Tirmizî, "Menâkıb", 35; İbn Mâce, "Mu-kaddime", 11). Allah'ın emirlerine te'vile kaçmadan uyar, cihaddan geri kalmaz ve dünyevî zevklere değer vermezdi. Rivayet edildiğine göre Ebû Zer, insanın helâl rızık kazanmak ve âhireti elde etmek için yaşaması gerektiğine inanır, üçüncü bir hedefi zararlı görürdü. Dolayısıyla paranın da aile fertlerine helâl

lokma yedirmek ve âhiret yolunda sarfetmek için kazanılması gerektiğini söylediler. Hz. Peygamber'in onun hakkında, "Ebû Zer yeryüzünde İsa b. Meryem'in zühdüyle yürür" dediği nakledilmektedir (Tirmizî, "Menâkıb", 35).

Ebû Zerr'in ilmî kudret bakımından Abdullah b. Mes'ûd'un dengi olduğu rivayet edilir. Hz. Peygamber'le devamlı bir arada bulunması ve aklına takılan her şeyi ona sorması sebebiyle ilimde üstün bir seviye kazanmıştır. Hz. Ali, Ebû Zerr'in Resûl-i Ekrem'den elde ettiği ilimde âciz kaldığını ifade eden sözleriyle (İbn Sa'd, II, 346, 354; IV, 232) herhalde onun, bildiği her şeyi tam olarak öğretmeye ve yaymaya imkân bulamadığını anlatmak istemiştir. Çünkü Ebû Zer ömrünün büyük bir kısmını fetih hareketlerine katılarak geçirmiş, hayatının son döneminde de münzevi bir hayat yaşamak zorunda kalmıştır. Fakat ilmi yaymanın gerekli olduğuna inandığı ve Hz. Peygamber de kendisine bu yönde tavsiyede bulunduğu için, şartlar ne olursa olsun bildiği gerçekleri imkân ölçüsünde açıklamaktan geri kalmamış, duyduğu hadisleri rivayet etmiş ve kendisine sorulan konularda fetvalar vermiştir. Fazla hadis rivayet etmesi sebebiyle Hz. Ömer'in onu birkaç arkadaşıyla birlikte Medine dışına çıkarmadığı da söylenir (İbn Sa'd, II, 336; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 62). Halka bazı şeyler anlattığı bir sırada bir adamın Ebû Zerr'e yaklaşarak Hz. Osman'ın kendisini bundan menettiğini hatırlatması üzerine, bir kelime de olsa Hz. Peygamber'den duyduklarını anlatmaktan geri durmayacağını söylemesi (Buhârî, "İlim", 10) onun bu konudaki titizliğini göstermektedir. Bununla beraber Ebû Zerr'in rivayetlerinin en çok yer aldığı Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsne'd*'inde tekrarlarıyla birlikte 281 hadisi bulunmaktadır; bu sayı Buhârî ve Müslim'de otuz üçtür. İlmî faaliyetlere yeteri kadar zaman bulamaması ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra uzun yıllar yaşamaması, onun rivayetlerinin azlığının başlıca sebeplerini teşkil eder. Ebû Zer'den pek çok sahâbî ve tâbî rivayette bulunmuştur. Enes b. Mâlik, İbn Abbas, İbn Ömer, Zir b. Hubeyş, Saîd b. Müseyyeb ve Atâ b. Yesâr bunlardan bazılarıdır.

Servet Hakkındaki Görüşleri. "Altın ve gümüşü Allah yolunda sarfetmeyip biriktirenleri" elem verici bir azap ile kor-

kutan âyetlere dayanarak (et-Tevbe 9/34, 35) diğer sahâbîlerin aksine, ihtiyaç fazlası malın Allah yolunda harcanması gerektiğini savunur, hatta bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber'in de bu kanaatte olduğunu söylerdi. Halbuki ahashabın bir kısmı bu âyetlerin zekât âyetleriyle neshedildiğini, birçoğu ise bunların zekât vermeyenleri hedef aldığını söylüyordu. Hz. Ali âyetlerin, 4000 dirhemden fazla olan malı Allah yolunda harcamayarak biriktirenler hakkında indiğini, Muâviye ise bu âyetlerle Ehl-i kitabın kast edildiğini ileri sürmekteydi.

Zekât mükellefi olabilmek için elde ihtiyaç fazlası bir miktar malın bulunması gerektiğine göre ihtiyaç fazlası malın dağıtılması konusunda hassasiyet gösteren Ebû Zerr'in bu gerçeği bilmemesi ve burada sözü edilen fazla malla zekât nisabına dahil malı kastetmiş olması düşünülemez. Eğer bu malı ihtiyaç fazlası olarak görüp onun da Allah yolunda harcanması gerektiği üzerinde durmuşsa, halkın büyük maddî sıkıntı içinde bulunduğu bir dönemde böyle bir ihtiyacı benimsemiş olduğu düşünülebilir. Nitekim ilk iki halife dönemiyle Hz. Osman devrinin ilk yıllarında onun bu görüşleri savunduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. İhtiyaç fazlası mallar konusunda farklı ihtihadlarda bulunan diğer sahâbîlerden hiçbirinin yönetimle ihtilâfa düşmemesi, Ebû Zerr'in söz konusu ihtilâfının ihtiyacı dolayısıyla değil siyasî sebeplerle olduğunu göstermektedir. Zira onun görüşleri fakir halkla birlikte yönetim aleyhtarlarının da işine yaramış, böylece mesele siyasî bir veche kazanmıştı.

Ebû Zerr'in görüşlerinde sosyalizm ve komünizmin belirtilerini bulmak isteyenlerin bir sonuca varamamaları tabiidir. Zira onun imanı, sahip olduğu ah-lâkî değerler ve İslâmiyet'in sosyal adalet anlayışının bir tezahürü olan görüşleriyle bu sistemleri telif etmek mümkün değildir.

Ebû Zer yaşadığı devirden itibaren dikkatleri üzerine çekmiş, hatta bazan istismar edilerek kendisiyle ilgili haberler uydurulmuştur (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 114). İbn Teymiyye onun rivayet ettiği, "Ey kullarım, ben zulmetmeyi kendime haram kıldım" meâlindeki hadîs-i kudsiyi şerhetmiş, Abdülalî Abdülhamîd Hâmid bu şerhi *İn'âmü'l-bârî fî şerhi ha-*

dişi Ebî Zerrî'l-Ğıfârî adıyla yayımlamıştır (Bombay 1407/1989). Ebû Zerr'in hayatına dair müstakil eserler de yazılmıştır. Bunlar arasında Salâh Azzâm'ın *Şehidü'l-kelime Ebû Zer el-Ğıfârî* (Kahire 1966); Abdülhalîm Mahmûd'un *Ebû Zer el-Ğıfârî ve's-şüyû'ıyye* (Kahire 1976, 1981); Muhammed Ali es-Sûrî'nin *Aşdağı ehli zamânihî Ebû Zer el-Ğıfârî el-İştirâki'l-muârid* (Beyrut 1979); Muhammed Azraf'ın *Ebû Zer el-Ğıfârî* (Dakka 1980); Mahmûd Şelebî'nin *Hayâtü Ebî Zer* (Beyrut 1981); Muhammed Ali'nin *Hel kârâ'te Ebâ Zer* (Beyrut 1981); Muhsin el-Emin'in *Ebû Zer el-Ğıfârî* (Beyrut 196?); Münîr Gadbân'ın *Ebû Zer el-Ğıfârî ez-zâhidü'l-mücâhid* (Zerkâ 1390/1970); Abdülmecid Muhammed el-Aktaş'ın *Ebû Zer el-Ğıfârî ve ârâ'ü-hû fi's-siyâse ve'l-iktisâd* (Amman 1405/1985); Ali b. Sâib el-Amrî'nin *en-Nübze fî tercemeti Ebî Zer ve târihi Rebeze* (Riyâd 1407) ve Hüsnî Şeyh Osman'ın *Hâzâ Ebû Zer: Târîhu'l-hayâtî'l-ictimâ'ıyye ve's-siyâsiyye ve'l-iktisâdiyye fi'l-müctema'î'l-İslâmî* (Cidde 1410/1990) adlı eserleri sayılabilir. Ebû Zer hakkında Farsça olarak yazılmış eserler de vardır. Bunlardan Ali Rîzâ Allahyârî'nin *Ebû Zerr-i Ğıfârî* (Tahran 1964) ve Muhammed Muhammedî İştihârdî'nin *Sîmâ-yi Ebû Zerr-i Ğıfârî: Şehid-i Rebeze* (Kum 1974) adlı eserleri zikredilebilir. Ali Şeriatî'nin *Ebû Zerr-i Ğıfârî'si* (Meşhed, ts.), Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr'ın aynı adı taşıyan Arapça eserinin Şii rivayetlerle genişletilmiş Farsça tercümesinden ibarettir. Ali Şeriatî'nin bu tercümesi Salih Okur tarafından *Sosyal Adaletçi Ebû Zer-i Ğıfârî* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir (İstanbul 1987). A. J. Cameron'un da *Abû Dharr al-Ghifârî an Examination of his Image in the Hagiography of Islam* (London 1973) başlıklı bir çalışması vardır.

Türk Ansiklopedisi'nde Ebû Zer el-Ğıfârî hakkında, "Hazret-i Peygamber tarafından özellikle övülen dört uludan biridir (ötekiler: Ali, Selman ve Mikdâd)" denmesi (XIV, 283), bu konuda Şii kaynaklara bağlı kalındığı kanaatini uyandırmaktadır. Zira çeşitli meziyetleri sebebiyle Hz. Peygamber'in övdüğü pek çok sahâbî vardır. Bu eserdeki bilgileri tekrarlayan diğer bazı ansiklopedilerde de Ebû Zer hakkında yanlış bilgilere rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 144-181; Buhârî, "İlim", 10; a.m.f., *el-Târîhu'l-kebir*, II, 221; Müslim, "İmâret", 16-17; İbn Mâce, "Mu'addime", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 35; Vâkıdî, *el-Megâzî*, bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 80, 336, 346, 354; III, 555; IV, 219-237; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Koçyiğit), I, 62; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 2, 67, 152, 195, 252-253; Ya'kübî, *Târîh*, II, 124, 163, 171-174; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 510; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 348-351; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 215; IV, 61-65; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu fuhûmî'l-eşer* (nşr. Ali Hasan), Kahire 1975, s. 140, 174, 364; a.m.f., *Telbîsü'lbîlâs*, Kahire 1340, s. 172, 173, 187, 190; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 113-116, ayrıca bk. İndeks; a.m.f., *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), I, 357-358; VI, 99-101; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, II, 46-78; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, IX, 327-332; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 62-64; a.m.f., *Tehzîbü'l-Tehzîb*, XII, 90-91; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XIII, 311-318; *Tecrid Tercemesi*, V, 26-27; A. Süheyl Ünver, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, İstanbul 1953, s. 28; L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1954, s. 158-159; Münîr Muhammed Gadbân, *Ebû Zer el-Ğıfârî ez-zâhidü'l-mücâhid*, Zerkâ 1390/1970; Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut 1393-94/1973-74, IX, 247-266; Rif'at el-Avdî, *el-İktisâdü'l-İslâmî ve'l-fikrû'l-mu'âşır*, Kahire 1974, s. 376-381; Ali Şeriatî, *Ebû Zerr-i Ğıfârî*, Meşhed, ts.; Muhammed Cevâd Âlû'l-Fakih, *Ebû Zer el-Ğıfârî*, Beyrut 1400/1980; Abdülmecid Muhammed el-Aktaş, *Ebû Zer el-Ğıfârî ve ârâ'ü-hû fi's-siyâse ve'l-iktisâd*, Amman 1405/1985; Hüsnî Şeyh Osman, *Hâzâ Ebû Zer*, Cidde 1410/1990; Ulrich Haarmann, "Abû Dharr-Muhammed's Revolutionary Companion", *MW*, LXVIII/4 (1978), s. 285-289; Abdülhâdî el-Fadlî, "Kabru Ebî Zer", *el-Mevsim*, II/8, Şam 1990, s. 1357-1366; *TA*, XIV, 283; M. Th. Houtsma, "Ebû Zerr", *IA*, IV, 61; "Ebûzer el-Gaffârî", *İst.A*, IX, 4860-4861; J. Robson, "Abû Dharr", *El²* (İng.), I, 114-115.

ABDULLAH AYDINLI

EBÜ ZER el-HALEBİ

(أبو ذر الحلي)

Ebû Zer Muvaffakuddîn Ahmed
b. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî
(ö. 884/1480)

Muhaddis, Şâfiî fakihî,
edip ve tarihçi.

9 Safer 818'de (20 Nisan 1415) Halep'te doğdu. Babaannesi, Ömer b. Muhammed el-Acemî'nin kızı olduğu için babası gibi Sibt İbnü'l-Acemî olarak da tanınır. İlk tahsiline babasının yanında başladı. Daha sonra İbn Hatîb en-Nâsirîyye, İbn Mektûm er-Rahbî ve Şemsü's-Selâmî'den fıkıh, İbnü'l-Azâzî ve Şemsü'l-Malatî'den Arapça, İbn Hacer el-Askalânî ve diğer bazı muhaddislerden hadis okudu.

Ebû Zer önceleri edebiyata ilgi duymuş ve bu alanda birçok eser telif etmiştir. Daha sonra çalışmalarını hadis ve fıkıh sahasında yoğunlaştırmış, üstün zekâsı ve güzel ahlâkı sebebiyle hocası İbn Hacer'in takdirini kazanmıştır. Son yıllarında hâfızasını kaybetmiş ve gözleri görmez olmuştu. 15 Zilkade 884'te (28 Ocak 1480) vefat eden Ebû Zerr'in hayır sahibi, çevresinde daima saygı gören, zâhid ve alçak gönüllü bir ilim adamı olduğu rivayet edilir.

Eserleri. 1. *Mevlidü'n-nebiyyi'l-a'zam*. Hz. Peygamber'in doğumundan ve kısaca hayatından bahseden bir eserdir (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 7886/2). 2. *Ẕurretü'l-ayn fî fazli's-şeyhâyn ve's-şihreyn ve's-sıbtâyn*. Hulefâ-yî Râsîdîn ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin hakkında yazılmıştır (Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 1186/2). 3. *en-Nâzırü's-şahîh 'alâ Câmi'i's-şahîh* (Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed, nr. 72). Bunların dışında kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *et-Tavzîh li-mübhemâtü'l-Câmi'i's-şahîh*, *Mübhemâtü Müslim*, *Künûzü'z-zeheb fî târihi Haleb* (İbnü'l-Adîm'in *Buğyetü't-taleb* adlı eserine yazdığı zeyil), *Şerhu's-Şifâ*, *Şerhu Meşâbihî's-sünne*, *Risâle fi'l-amel bi-rub'i'l-usturlâb*, *Arûsü'l-efrâh fîmâ yukâlû fi'r-râh*, *İkdü'd-dürer ve'l-le'âl fîmâ yukâlû fi's-silsâl*, *el-Hildâlü'l-müstenîr fi'l-izâri'l-müste-dir*, *et-Tavzîh li'l-evhâmî'l-vâk'a fi's-şahîh* (Sehâvî, I, 198-199; *Keşfü'z-zunûn*, I, 292; Brockelmann, II, 76).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmî*, I, 198-200; Süyûtî, *Nazmü'l-ıkyân* (nşr. Philip K. Hitti), New York 1927, s. 30-31; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 339; *Keşfü'z-zunûn*, I, 249, 292, 553; II, 1012, 1054, 1133, 1151, 1325, 1520, 1583, 1701, 2046; Râgıb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübela' bi-târîhi Halebî's-şehbâ*, Halep 1342/1923, I, 25-27; V, 279; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 222-223; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 76; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 134; Ziriklî, *el-A'lam*, I, 85.

ALİ ÖNGÜL

EBÜ ZER el-HEREVİ

(أبو ذر الهروي)

Ebû Zer Abd b. Ahmed
b. Muhammed el-Herevî
(ö. 434/1043)

Şahîh-i Buhârî râvilerinden
Horasanlı hadis hâfızı.

Kendisinden nakledildiğine göre 355 (966) veya 356 (967) yılında Herat'ta doğdu. Memleketinde, dedelerinden Semmâk'e nisbet edilerek İbnü's-Semmâk